Läänemaa Ühisgümnaasiumist alanud lend

110 aastat Liki Toona, Ernst Enno tütre sünnist

Liki Toona, 1928, 18-aastaselt, ETMM _ 11814 T 588:1/13:12, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, http://www.muis.ee/museaalview/3766493

Liki Toona (snd Enno) sündis 23. novembril 1910 Tartus, ent tema varased lapsepõlveaastad möödusid Valgas. Isa Ernst Enno määramise järel 1919. a Läänemaa koolinõunikuks kolis pere Haapsallu. Liki kohanes Haapsalus hästi ja lõpetas 1931. aastal Läänemaa Ühisgümnaasiumi 10. humanitaarharu *cum laude*. Andekas neiu sai sisse nii Estonia teatrikooli kui ka Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. Valik langes viimase kasuks, sest Liki unistus oli saada lastearstiks. Nimelt oli ta lapsena sageli põdura tervisega. Haapsallugi sattus Liki esimest korda väikelapsena, saamaks kõrvapõletikust tervenemiseks mudaravi. Põletik taanduski, ent seejärel haigestusid silmad. Liki pidanuks kandma prille, ent igal võimalikul juhul püüdis ta seda mitte teha. Tervis valmistas muret edaspidigi, isegi tema esimene jäätisesöömine oli pettumust valmistav – võimaliku külmetumise vältimiseks soojendati jäätis eelnevalt üles.

Liki plaan saada meedikuks ei realiseerunud, sest 1933. aastaks oli perekonna rahaline seis halvenenud ja ülikooliõpingute finantseerimine osutus võimatuks. Järgnesid õpingud Tartu näitekunstistuudios ja Paul Sepa teatrikunstistuudios, armumine kaasõpilasse Enn Toonasse (snd Heinrich Tomson) ja abielu. Noored töötasid ja paistsid säravates rollides silma mitmetes Tallinna teatrites. Liki ja Ennu tütar, Elin-Kai, sündis 1937. Abielu Ennuga jooksis karile Saksa okupatsiooni ajal. Liki naasis Haapsallu ja töötas mõnda aega ka Lääne Elus. 1944 õnnestus Likil ema ja tütrega põgeneda Saksamaale, sealt edasi Inglismaale. Emigratsioonis jätkas Liki tegutsemist näitekirjaniku, dramaturgi ja näitlejana, lisaks tegi ta kaastöid väliseesti ajalehtedele. Andeka loomeinimese elutee katkes 31. detsembril 1984 Londonis. Tema tütar, kirjanik Elin-Kai Toona Gottschalk elab USAs.

Kahtlemata on väga suur osa Liki kujunemisel tema vanematel, kunstnikuandega ema Ellal ja luuletajast ning pedagoogist isa Ernstil. Selleks, et tagada esiklapse kehaline ja vaimne areng, andis isa juhtnööre ka abikaasale, koos lugesid nad luuletusi, nautisid muusikat ja „jagasid

sügavaid hingeelamusi“. Vastsündinud imikuga oli pereisa pigem kohmetu, ent kolmandal eluaastal alustas ta lapse teadlikku kasvatamist. Seejuures lähtus Ernst Enno hariduselu autoriteedi Maria Montessori seisukohtadest. Õpetamine algas matemaatika ja tähtede õppimisega, ent seda mängulistes ja elulistes situatsioonides. Montessori pedagoogika toimis ja Liki omandas kiiresti uusi teadmisi, õppides lugema eesti ja seejärel ka saksa keeles. Õhtuti ootas ta isa õhinal koju, et demonstreerida lahendatud lugemis- ja arvutamisülesandeid. Klaverimängu õppis Liki selgeks iseseisvalt, kuulmise järgi. Lugeda meeldis Likile saksakeelseid muinasjutte, ent enim pakkusid huvi raamatud müstikast ja tulevikuennustustest. Ernst Enno oli oma tütre teadmistest, argumenteerimisoskusest ja objektiivsusepüüdlusest vaimustuses. Kooliteed alustas Liki alles 10-aastaselt.

Liki algkooli-aastatest on teada vähe. Tõeline vaimne avanemine toimus Läänemaa Ühisgümnaasiumis. Liki õppis 1927. a valminud imekenas ja moodsas koolimajas. Kool oli saanud riigigümnaasiumi staatuse, mistõttu kooli varustatus ja võimalused pakkuda noortele soodsat õpikeskkonda ja soosida nende kultuurilisi huvisid olid suurepärased. Elavaloomulisel Likil võinuks gümnaasiumis olla raske, sest seal kehtis vali kord, käitumise ja välimuse osas olid piirangud nii koolis kui ka väljaspool kooli. Siiski laia silmaringi ja tugevate teadmistega neiul teadaolevalt probleeme ei tekkinud. Liiatigi olid nii mõnedki õpetajatest, sh direktor Anton Üksti, perekonnatuttavad. Isa Ernst Enno oli tihedalt seotud hariduseluga, mõnda aega oli LÜGi joonistamisõpetajaks Liki ema Ella Enno ja kehalise kasvatuse õpetajaks onu Paul Enno. Ainus teadaolev pahandus leidis aset lõpupeol. Pidulikule aktusele järgnes teeõhtu, kus noored tantsisid aulas orkestri saatel. Noortel jäi sellest väheks ja sestap oli kavas pidutsemist jätkata. Lennukaaslase Gennadi Kelemiti meenutuste järgi märkas direktor Üksti koolimaja peaukse juurde kogunenud voorimehi ja ajas need vihaselt laiali: „Teie vanemad lõikavad kodus pastlapaelaga leiba, teie aga sõidate voorimeestega ringi!“ Noorte järelpidu siiski toimus, lihtsalt nüüd mindi pidukohta Paralepas jalgsi ja ettevaatlikult. Kuigi kool oli läbi, kardeti direktori halvakspanu endiselt.

Liki tegeles gümnaasiumiajal nii kirjutamise, laulmise kui ka näitemänguga. Liki oli musikaalne ja õppis proua Raudsepa laulustuudios, teda kiideti Lääne Elu veergudel kui lootustandvat koloratuursopranit. Näitemängu traditsioon oli koolis tugev ja pikaajaline. Juba kooli esimestel aastatel lavastati muusikaõpetaja Riho Pätsi juhendamisel koomiline ooper „Kulupuu Juku“. Hiljem paistis näitleja ja lavastajana silma õpetajatest Edgar Leopas. Liki enda osalemisest väga palju teavet ei ole. 1931. aasta kevadel kiitis Lääne Elu LÜGi gümnasiste Mihkel Aitsami „Maakulla“ lavastuse eest. Kungla seltsis LÜGi vilistlase ja aktiivse harrastusnäitleja Voldemar Silde 15-aastase lavategevuse tähistamiseks korraldatud tuluõhtul esinenud Likit tituleeriti Haapsalu parimaks naisnäitlejaks. Ajakirjanduse vahendusel

on mainitud Liki osalemist Hugo Raudsepa näidendis „Põrunud aru õnnistus“ ja August Tammanni „Kriisis“.

Likist kujunes gümnaasiumis humanitaarsete huvidega rühmituse „Unser Sechs“ („Meie kuuekesi“: Liki, Senta, Betty, Aura, Ella ja Lydia) liider. Siit sai alguse eluaegne ühendav sõprus. Hilisem pedagoog Senta Miralda Ennus (snd Neider) põgenes II maailmasõja ajal USAsse. Lydia Karing (snd Riiman), küüditati Siberisse, ent naasis hiljem kodulinna ja hoolitses Liki tädi Alma Sauli eest. Hella Leivat (snd Kääramees) põgenes Rootsi, oli mitmete õpikute autor ja Õpetajate Ühingu esimees. Rootsi pages ka Elisabet Sade (snd Kõuts). Ainsana katkes Liki side okupeeritud Eestisse jäänud Angelika Koidula Riieliga.

Liki on mitmel korral oma isa loomingut esitanud. Läänemaa Ühisgümnaasiumi 10. aastapäeval 1928 esines Liki Ernst Enno luuletusega „Võiks otsast alata“. 1930 kevadel toimus LÜGis kirjandusnädal, kus üheks peategelaseks oli ka Ernst Enno. Haapsalu elava legendi loomingut kandis ette Liki Enno. Pole imekspandav, et Ernst Enno andekas tütar tegi ka ise kirjanduslikke katsetusi. Omaloomingu avaldamiseks andis suurepärase võimaluse 1930. aasta alguses ilmuma hakanud kooli ajakiri „Murdlained“. Eestikeelse kooliajakirjanduse uurimine on keeruline, sest ajakirjade näol oli tegemist väikesetiraažiliste käsikirjaliste või hektograafil paljundatud trükistega. Enamus neist ajakirjadest on tänaseks vajunud unustusehõlma, näiteks pole säilinud ühtegi numbrit 1920ndatel ilmunud esimestest LÜGi kooliajakirjadest „Lained“ ja „Vaod“.

Vanimad säilinud „Murdlained“ aastast 1930. Esimese hooaja nr 2 ja teise hooaja nr 2 ning nr3/4.

„Murdlainete“ näol oli tegemist ajakirjaga, kus avaldati nii noorte kirjanduslikke katsetusi kui ka kunstiloomingut. Põhjalikult käsitleti koolielu sündmusi ja seda mõnikord kriitilises võtmes. Igas ajakirjas olid olemas ka karikatuursed joonistused õpilastest või õpetajatest. A4 formaadis 18-leheküljeline väljaanne maksis 15 senti, seega oli trükis näiteks tollasest Lääne Elust kolm

korda kallim. Samas hektograafil paljundatuna ei olnud trükikvaliteet just kõige parem. Saadud tulu kasutati õpilasühingute tegevuse toetamiseks.

Tollased noored oli sageli üsna tagasihoidlikud ja avaldasid oma loomingut pseudonüümide all või piirdusid initsiaalidega. Mõnikord eelistas autor isegi täielikku anonüümsust. Näiteks 1930. aasta märtsis jäi LÜGi humanitaarringi poolt korraldatud luulevõistluse esimese koha auhind luuletusele „Terasele ja rütmile“ välja andmata, sest autorit ei suudetudki tuvastada. Abiturient Liki Enno kasutas „Murdlainetes“ pseudonüümi „Lee“ (hiljem initsiaale LE). Seda teame tänu tema sõbrannale Lydia Karingule, kes on endale kuulunud ajakirjanumbrisse kandnud ka autorite kodanikunimed.

Ajakirja väljaandmist juhtis õpetaja Herman Sirk, õpilasest tegevtoimetajaks oli algselt Ermy Soomet (snd Soomann), seejärel Alfred Soosalu (snd Sleet). Liki Enno oli tegev kahe aastakäigu „Murdlainete“ juures, lisades sinna luuletusi ja jutte. Tema luuletused on saanud ainest loodusjõududest, samas võib tema kirjutistes märgata ka väga tugevaid eksistentsiaalseid alatoone, kurbust ja surmahirmu. Näiteks traagilises lühiloos „Ristämblik“ mängib Liki lugeja foobiatel ning mõistusel, ja samas üllatab ootamatu lõpplahendusega. Nii Liki kui ka teiste „Murdlaine“ noorte autorite loomingus on märgata Friedrich Nietzsche filosoofia mõjutusi. Ajakirja „Murdlainete“ esilehel avaldatud luuletus „Laine“ on omamoodi juhtkiri, mis kajastab tollase noorsoo unistusi ja hirme.

Läänemaa Ühisgümnaasium on olnud paljudele tulevastele haritlastele loovuse tärkamise taimelavaks. Tänane kirjutis oli väike kummardus Ernst Enno andekale tütrele tema 110. sünniaastapäeval.

Kalle Lõuna, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja

Autor tänab Elle Jõesood kaasabi eest ja võimaluse eest tutvumaks „Murdlainete“ haruldaste numbritega

LAINE

MÜHISEV LAINE ON MU MEEL –

MÄSSAV JA VAHUTAV..

KÕIKE PURUSTAV.

ÜLEUJUTAV!

SÜGAVUSEST ÄRKAV,

VABADUST MÄRKAV,

JOOBNULT RUTTAV,

EDASITÕTTAV

SINISEL, VAHUSEL TEEL...

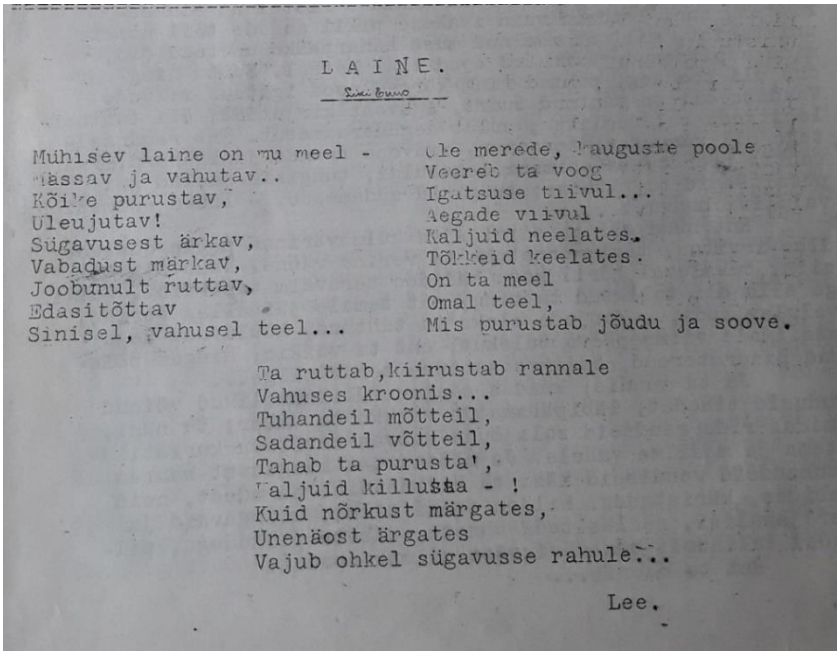

LAINE.

Mühisev laine on mu meel -
Mässav ja vahutav..
Kõike purustav,
Üleujutav!
Sügavusest ärkav,
Vabadust märkav,
Joobunult ruttav,
Edasitõttav
Sinisel, vahusel teel...

Üle merede, kauguste poole
Veereb ta voog
Igatsuse tiivul...
Aegade viivul
Kaljuid neelates.
Tõkkeid keelates.
On ta meel
Omal teel,
Mis purustab jõudu ja soove.

Ta ruttab,kiirustab rannale
Vahuses kroonis...
Tuhandeil mõtteil,
Sadandeil võtteil,
Tahab ta purusta',
Kaljuid killussa - !
Kuid nõrkust märgates,
Unenäost ärgates
Vajub ohkel sügavusse rahule...

Lee.

ÜLE MEREDE, KAUGUSTE POOLE

VEEREB TA VOOG

IGATSUSE TIIVUL

KALJUID NEELATES.

TÕKKEID KEELATES.

ON TA MEEL

OMAL TEEL,

MIS PURUSTAB JÕUDU JA SOOVE.

TA RUTTAB, KIIRUSTAB RANNALE

VAHUSES KROONIS...

TUHANDEIL MÕTTEIL,

SAJANDEIL VÕTTEIL,

TAHAB TA PURUSTA´,

KALJUID KILLUSSA - !

KUID NÕRKUST MÄRGATES,

UNENÄOST ÄRGATES

VAJUB OHKEL SÜGAVUSSE RAHULE...

LEE.

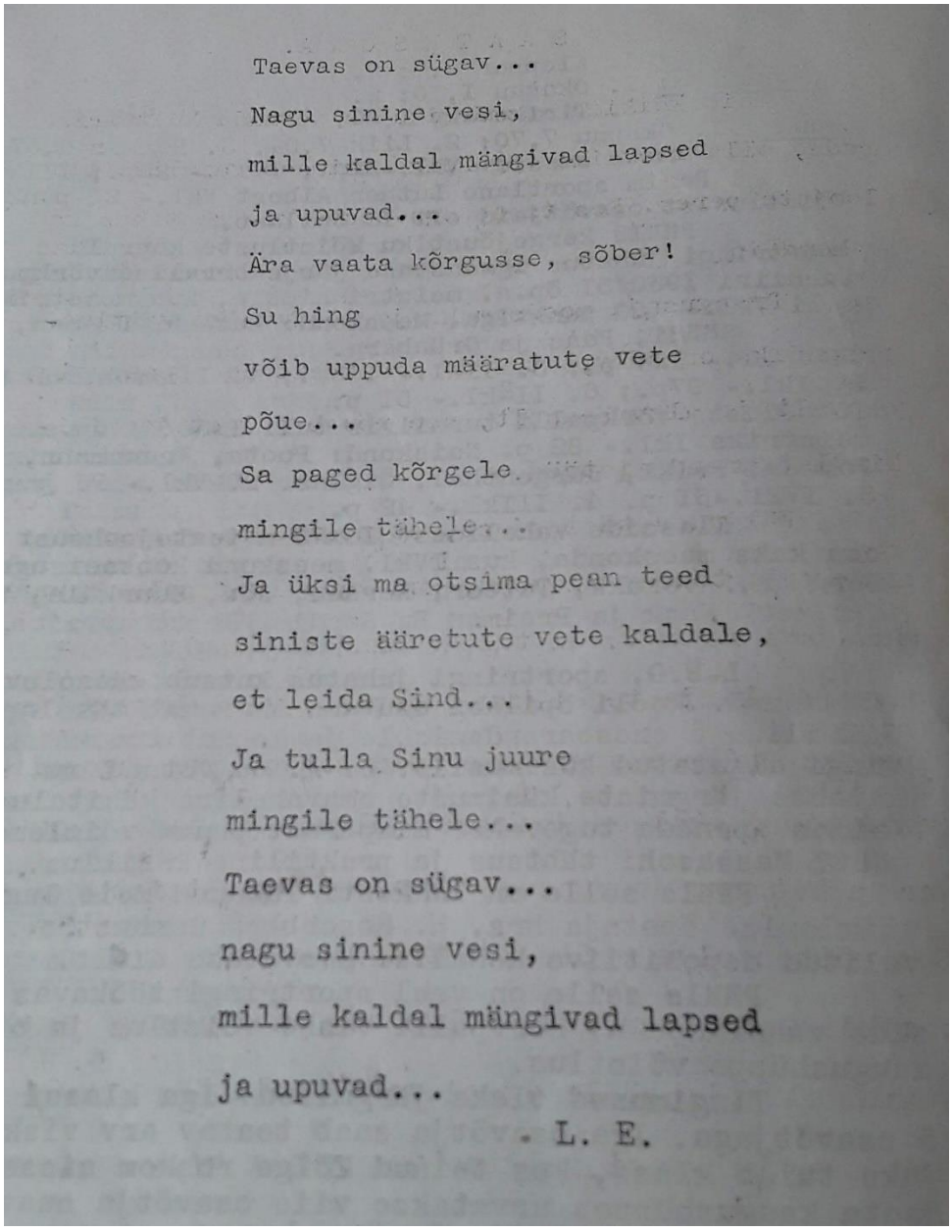

Taevas on sügav...
Nagu sinine vesi,
mille kaldal mängivad lapsed
ja upuvad...
Ära vaata kõrgusse, sõber!
Su hing
võib uppuda määratute vete
põue...
Sa paged kõrgele
mingile tähele...
Ja üksi ma otsima pean teed
siniste ääretute vete kaldale,
et leida Sind...
Ja tulla Sinu juure
mingile tähele...
Taevas on sügav...
nagu sinine vesi,
mille kaldal mängivad lapsed
ja upuvad...

- L. E.

S Ü G I S Õ H T U.

Keegi vist nutab... kristallselged pisarad
langevad...
Säül nutab keegi, kes nuuksumist nutus
ammu ju unustand aegade rutus...
Tummalt vaid säravad pisarad
langevad...

Majad on viltu ja küürus armetud
kerjused.
Tänavalambid, kui tuhmunud päiksed,
ähmaselt vilguvad, mannetult väiksed.
Tänavad linna on rõsked ja
udused.

Pimedas ruttamas keegi... ei tea kuhu
lõpeb tee...
Mullased lehed kõik porisse lukkund,
Suvine kaunidus ammugi hukkund.
Sest on ju sünge ja roimarlik
sügise...

L. F

L e g e n d .

Kõikide nutjate silmaveed
koguvad kuulmatult
kehatud, igaveseid
Jumala saadikud.

Koidikul varasel,
hämaral hilisel ...
Keskpäeva lõõmavas päikese vallas,
keskõises jahedas udude hallas
tulevad. Nobedalt
igaltpoolt koguvad
säravais astjais säravaid pärle...

Tagasi kõrguste siniseile maile
tõusevad üles.
Pilvede süles
loevad kõikide astjate sisu
eksimatuil sõrmil...

Ja kauneimad,
puhtamad
emade lugematud pisarad
heidavad kaugele
tumedale võlvile...

Süttivad tähtedeks taevarajal,
hingede sinisel tagamaal..

Kõikide nutjate silmaveed
koguvad kuulmatult
kehatud, igaveseid
Jumala saadikud.

L. W.

Mu sõber
ära kuula kesköiseid tuuli,
kui nad tulevad hõbesiniseilt
kuumägedelt
ja laulavad võigast laulu
millegist, mida sa iial
ei leia...
Nad tulevad tasa ja laulavad end
sinu südamesse...
Sa lähed kuulama
iseenesesse...
Ja mina?
Seisan ülsi...
ja mul on nii külm,
et isegi pisarad on hõbeheledad
jäähelmed mu laul...

Mu sõber
ära kuula kesköiseid tuuli...
Põimi risti käed, mu sõber,
ja sosista tasa palveid,
et kõidaksid...

Saada ära kesköised tuuled,
mu sõber,
ja too sisse mind sinna,
kus on valgust ja soojust...

L. E.

R I S T Ä M B L I K.

Hämara toa hämaras nurgas, raamaturiiuli ja tapeedi kärisenud nurga vahel kiikus igal tuuletõmbel hall, udupeen vari. Varju keskel rippus paksu kurjakuulutava tombuna rasvane ristämblik.

Oli kõik hall siin toas. Valguski langes vaid ähmaselt läbi väikeste akende, mille läbi võis näha vaid suure; hoone halle seinu ja hädavaevalt ribakest sinist taevast. Hallid olid ka väikese õmbleja riided ja nägugi, kui tõusis videvikul masina tagant, näis väsimusest hallkahvatu. Kui vahel tulid peened daamid kleite tellima, - väike väsinu tegi häid töid - ja tõid kaasa kahisevat siidi, läikivat pitsi ja õrna chiffoni, nood riidedki kaotasid nagu läike, sulasid ühte õrnad, heledad värvid ümbruse hämarusega.

Ämblik aga kasvab ja kasvab. Rist ta seljal läheb selgeks ja suureks. Ei ole enam küllalt hämarast nurgast, üle lae ronib ta, õmbluslaua kohalt laskub alla. Ja näeb teda õmbleja. Loomusunnil tõmbub tagasi, tahab eemaldada rippuvat tompu. Kuid ei julge - mingi ebausklik hirm köidab kätt. Vana lugu ülksatab peas: "Ristämblikud on Jumalast märgitud loomad, on pühad. Toovad õnnetust, [illegible] tohi puutuda neisse! Kirjutatud on: mida oled teinud mu vähemaile vennile ....

Ei julge puutuda. Las ripub, las ronib... Kuid kui ripub kord üle pea, langeb juukseisse, ronib alla näol, kaelal... mürgine ja kole.

Ah! Katab näo kätega väikene ega julge lõpuni mõelda mõtet.

Ämblik aga läheb tagasi lakke ja neiu tööle. Kaua aga veel värisevad tasa virgad käed ja otsivad silmad hämara nurga halli elanikku laest.

Nii kordub sageli.

Julgemaks lähеb ämblik. Näib nagu mõistaks ta, et teda kardetakse. Ta on igalpool ja mittekuskil...

Libiseb alla neiu ette ja näib tundvat pöörast lõbu selle eemaletõmbumisest ja hirmunud silmist.

Neiula tundub, et ämblik on midagi paratamatut, on tema saatus. Möödapääsemata.

Mitu kord, kui tellijad nurisevad jälle mõne halva töö pärast - ta on nüüd ju nii närvilik - võtab ta kinga ja läheb nurka, kus ripub hiiglavõrgus tume tomp. Tõuseb käsigi ja - vajub...

. Nii arg on väike õmbleja. Ja kannatab parem oma saatust, kui et ta talle astuks vastu.

Ikka vähemaks jäävad peenete daamide külastused. Väike, hirmunud silmadega õmbleja hallis toas oi tee enam hästi tööd. Ta käed värisevad ja pilk on rahutu et veel luua peeneid, lihtsaid vorme ja muinasjutto tüllist ning pitsest.

Kuid mida kõhnemaks muutub väike läbipaistev nägu, seda rammusamaks paisub ämblik. Näib nagu ammutaks ta jõudu teiselt, imeks enesele teise vere.

Kord tuleb keegi võõras õmbleja juurde ja küsib vanaeide järele, kes elab kõrval. Ent vanaeit on läinud linna toimetama seda-teist ja võõras ootab hämaras toas.

Nad ajavad juttu ja varsti tundub õmblejale, et polegi tuba nii halb, polegi nii hirmuäratav ämblikuna kehastunud saatus. Tasa tõuseb puna ta põsa põskedesse ja silmad naeratavad. Juba tahaks ta puistata südamelt oma hirmu ja paluda, et võõras annaks nõu, võibolla isegi kõrvaldaks tolle rasvase vaenlase süül riiuli nurga juures, kuid, kui avab suu, näeb liikuvat lael enda poole tumedat tompu ja -.vaikib.

Enne kui ta uuesti kogub julgust, on võõras läinud.

"Ämblik," ohkab väike. "Ämblik..."

Vastuseks nagu kostaks kellegi pilkav kihin.

Ilutseb ämblik. Ta on jätnud maha senise öökorteri nurgas ja ripub nüüd sängisammaste vahel. Näib, et on ta armunud väiksesse õmblejasse, et ei lahku iial. "Õudne on ämbliku armastus" nutab see ja saab vaevalt ööl und laugele teadmises, et siinsamas ligi gidal on midagi ängistavalt koledat, mis võib varsti puutuda teda. Oodates todasama puutumist venivad minutid tundideks.

On õhtu. Päikese leegitsev veri valgus juba ammu taevakaarel laiali ja vastasmaja seinal kasvavad puude mustavad varjud.

Akna all istub väike õmbleja. Ta pole päevalõbi söönud, tunneb palavikku ihus ja hirm tolle varitseva eest on kasvanud ääretuks. Ta tunneb, et seinakella tiksete taktis sammub keegi lõpetama tööd. Ja tal on nii hää meel, et kord lõpeb kõik. Tahaks sirutada käed tuleja poole ja paluda, et ta veelgi kiiremini tuleks.

Sääl libiseb ta ette hiiglasuur vari - ämblik. Selle silmad sätendavad ja ühvardavalt sirutuvad haaranguks okkalised jalad.

"Sa oled minu. Sured sina, suren mina. Suren mina, sured sina. Ma armastan sind..." Enam ta ei kuule. Punased varjud tõusevad, leegid pragisevad, suits tungib tuppa.

"Päästke!" "Appi! A-a-p-p-i-i, ämblik..."

Ta haarab kätega õhku, tunneb midagi pehmet sõrmede vahel ja vajub...

Nad tõid ta välja põlevast majast. Vabastasid kramplikult kinnihoidvate sõrmede vahelt lõmakspigistatud ristämbliku - haruldaselt suure.

Ellusäratamiskatsed jäid aga kõik tagajärjetuks.

L6